

Nr 3.

Ankom till riksdagens kansli den 19 mars 1929 kl. 1 e. m.

Första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande, nr 3, i anledning av väckt motion, I: 205, om butiksbiträdenas, kontorsfolkets, den extra personalens i verken samt rikstelefonisternas levnadsförhållanden.

I en inom första kammaren väckt och till dess *andra* tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 205, har herr *Lindhagen* hemställt, att riksdagen — till mildrande av livets hänsynslösheter även mot nedannämnda yrkesgrupper — ville begära, att Kungl. Maj:t måtte:

Motionen.

1) vidtaga åtgärder, såvitt möjligt, för förbättrande av butiksbiträdens levnadsförhållanden;

2) vidtaga åtgärder, såvitt möjligt, för förbättrande av kontorsfolkets levnadsförhållanden;

3) förskona ämbetsverkens extra personal från brutal framfärd av Geddes-yxan;

4) tillse, att allmänhetens betungande med gratisinställning av sina telefonsamtal enligt det i och för sig omtvistliga automatsystemet varder inställt åtminstone till dess de telefonister, som därigenom bliva brödlösa, först tillförsäkrats tillräcklig utkomst på annat sätt, ävensom i övrigt överväga förbättringar i telefonisternas levnadsförhållanden.

I motionen "undanbedjes värdsamt, att förenämnda frågor utredas genom statistiska bearbetningar under en generation".

Beträffande motiveringen till de olika yrkandena får utskottet hänvisa till motionen.

När *arbetstidskommittén* år 1919 i januari framlade sitt förslag angående åtta-timmarsdagen undantog den i 1 § mom. j) från lagens tillämpningsområde arbete, som åligger biträde i handelsbod (rakstuga, frisérsalong eller badinrättning). Som motivering härtill anförde kommittén (sid. 32 i betänkandet) huvudsakligen följande.

Utskottet.

Butiks-
personal.

Socialstyrelsen hade framlagt förslag till bland annat reviderade bestämmelser rörande tiderna för handelsbodars öppnande och stängande. Dessa bestämmelser vore ägnade att i viss mån verka till begränsning av biträdenas arbete. Även ett par skäl av reell art funnes för undantaget. Arbetet inom handeln i allmänhet torde ej kräva en så jämn och ihållande kroppsanstängning som fabriks- och hantverksarbetet utan lämna tillfälle till större omväxling. Vidare vore det från social synpunkt ett beaktansvärt önskemål, att affärer hölles öppna någon tid utöver den för industri- och övriga arbetare vanliga arbetstiden, så att dessa arbetare bereddes möjligheter att utom arbetstiden göra uppköp m. m. Kommittén ville ej förneka, att fog kunde finnas för en strängare reglering av arbetstiden för bland annat handelsbiträden, men detta kunde icke lämpligen ske i då förevarande sammanhang.

Socialstyrelsen uppmärksammade i sitt yttrande över arbetstidskommitténs betänkande "det med styrka framträdande behovet av snara förbättringar i avseende å arbetstiden för bland annat personal i handelsbod" och anförde f. ö. följande.

För bland annat denna personal ställde sig arbetstidsförhållandena i flertalet fall säkerligen sämre än för de egentliga kroppsarbetarna, huvudsakligen beroende på de särskilda svårigheterna för den att genom sammanslutning därå öva inflytande. Emellertid vore arbetsområdet av väsentligen annan natur än näringslivet i övrigt samt erbjöde sådana skiljaktigheter vid olika företag, att stora svårigheter uppenbarligen mötte för reglerandet av arbetstidsförhållandena genom mera allmängiltig lagstiftning. Personalens egna önskemål vore också mindre inriktade på en absolut begränsning av arbetstidens längd än på dess lämpliga förläggning samt på tillförsäkrandet av ordentliga måltidsraster. En väsentlig förbättring i arbetsförhållandena torde komma att inträda med genomförandet av det förslag till revidering av butiksstängningslagen, som styrelsen tidigare framlagt. Ingående utredning för bedömandet av frågan om vidare reglering av arbetsförhållandena saknades, och styrelsen hade för avsikt att göra framställning till Kungl. Maj:t om att få företaga utredning om kontors- och butiksbiträdenas arbetsförhållanden. I avvaktan på resultaten av denna utredning syntes det befogat att för det dåvarande undantaga personalgrupperna i fråga från lagens tillämpningsområde.

Vid framläggande av proposition angående arbetstidens begränsning till 1919 års riksdag anslöt sig *departementschefen* i denna fråga till socialstyrelsens uppfattning; dessa personalgruppers arbete vore så skilt från de arbetares, vilka den ifrågasatta lagstiftningen närmast vore avsedd att omfatta, att dessa personalgrupper syntes böra uteslutas ur lagen.

Lagförslaget föll vid 1919 års lagtima riksdag, men när lagen kom till stånd, gjordes ingen ändring beträffande undantagandet av butikspersonalen.

Vid 1919 års riksdag framlades även proposition till ändrad butiksstängningslag, vilken av riksdagen med vissa ändringar antogs och sedermera promulgerades den 30 maj 1919.

I denna proposition anförde departementschefen bland annat följande:

En begränsning och reglering av tiden för öppethållande av handelsbodas komme även att inverka på de anställda biträdenas arbetstid. Frågan härom vore emellertid ett spörsmål, som borde bedömas jämväl från andra synpunkter än dem, som kommit till beaktande vid uppgörandet av nu föreliggande lagförslag. Socialstyrelsen hade på departementschefens anmodan verkställt vissa förberedande undersökningar rörande affärsanställdas arbetstid, men det hade därvid visat sig, att ett avgörande beträffande densamma näppeligen kunde träffas utan en mera ingående utredning. I lagförslaget hade stadgande föreslagits i avsikt att förhindra, att en obehörig förlängning av biträdenas arbetstid komme att äga rum vid utsträckning av den allmänna tiden för företags öppethållande. Detta stadgande återfanns i 5 §, så lydande:

”Utsträckning å viss ort av tiden för företags öppethållande må icke föranleda, att personalens arbetstid obehörigen förlänges; och bör förty medgivande till dylik utsträckning, där sådant finnes påkallat, förbindas med villkor om lämpliga raster för personalen eller dylikt.”

Riksdagen företog på särskilda utskottets förslag följande formella omredigering av paragrafen, vars sakliga innehåll lämnades utan anmärkning:

”Bestämmelse om utsträckning av tiden för öppethållande bör, där sådant finnes påkallat för att personalens arbetstid ej må obehörigen förlängas, innefatta villkor om lämpliga raster för personalen eller dylikt.” Denna lydelse har nu 4 § senare delen i lagen.

Socialstyrelsen erhöll sedermera genom nådigt beslut den 9 augusti 1920 uppdrag att utreda de affärsanställdas (butik- och kontorspersonals) arbetstids-, löne- och anställningsförhållanden m. m.; utredningen, som pågick under åren 1920—1925, har publicerats i Sveriges officiella statistik 1925. Materialet insamlades under åren 1920 och 1921 och kompletterades under åren 1924 och 1925.

Ur denna statistik kan anföras följande.

1. Arbetstiden:

- a) arbetet börjar i genomsnitt i detaljhandeln kl. 8,30 f. m., å grosshandelskontor kl. 8,45 f. m., å bankkontor kl. 9,45 f. m. och slutar i detaljhandeln kl. 6 e. m., å grosshandelskontor kl. 5,15 och bankkontor kl. 5 e. m.; före sön- eller helgdag resp. kl. 5,45, 3,30 och 4,30 e. m.;
- b) rasternas längd var i genomsnitt inom detaljhandeln 1,5 timmar för butikspersonal och 1 timme för kontorspersonal;
- c) nettoarbetstid per vecka (enligt personalens uppgifter 1924) i genomsnitt för manlig butikspersonal 53,9 timmar, för kvinnlig butikspersonal 51,4 timmar, allt i detaljhandeln, samt för manlig kontorspersonal 43 timmar och för kvinnlig kontorspersonal 41,3 timmar;
- d) semester (enligt personalens uppgifter 1924) för butikspersonal i genomsnitt 13,4 dagar, för kontorspersonal 18,9 dagar.

2. Löneförhållanden:

- a) genomsnittlig löneinkomst (enligt personalens uppgifter 1920) för manlig butiks- och lagerpersonal 3,734 kronor och för kvinnlig butiks- och lagerpersonal 2,060 kronor samt för manlig kontorspersonal 5,728 kronor och för kvinnlig dito 3,034 kronor;
- b) genomsnittlig löneinkomst (enligt socialstyrelsens lönestatistik) år 1924 för manlig butikspersonal 3,057 kronor och för kvinnlig dito 2,090 kronor samt för manlig kontors- och lagerpersonal 4,476 kronor och för kvinnlig dito 2,773 kronor;
- c) genomsnittlig årsavlöning 1919 (enligt personalens uppgifter) för kvinnliga expediter och biträden, ogifta 1,833 kronor, gifta 2,333 kronor samt för manlig kontorspersonal, ogifta 4,224 kronor, gifta 7,246 kronor.

Pensionsfrågan var ordnad för 23,3 % av den redovisade personalen, sjukhjälp lämnades av 54 % utav de i utredningen medtagna företagen.

Beträffande arbetslokalerna befanns, att av de i utredningen redovisade butikslokalerna (802 st.) 12 eller 1,5 % voro belägna under jord, att av 732 uppgivna fall 5,9 % hade indirekt belysning, att av 814 redovisade fall 14 % angåvos såsom mindre tillfredsställande i fråga om temperaturförhållanden samt att av 605 uppgiftslämnare 9,6 % ansågo ventilationsförhållandena otillfredsställande. För kontorspersonalen ställa sig siffrorna på följande sätt: av 1,988 uppgiftslämnare arbetade 0,8 % i lokaler under jord, av 1,936 arbetade 5,4 % i lokaler med indirekt belysning, av 2,028 ansågo 4,9 % temperaturförhållandena otillfredsställande och av 1,777 angåvo 9,4 % ventilationsförhållandena otillfredsställande.

Vidare torde böra nämnas, att i Sociala meddelanden, häftet 12 år 1928, återfinnas följande genomsnittliga årsinkomster för år 1927 uppgivna: för manlig butikspersonal 3,101 kronor och för kvinnlig 2,093 kronor samt för manlig kontorspersonal 4,805 kronor och för kvinnlig 2,723 kronor.

Slutligen är att nämna, att i inbjudan till 12:te sammanträdet av internationella arbetskonferensen, som beräknas äga rum i slutet av maj 1929, finnes såsom nummer IV & föredragningslistan upptaget ämnet: Hours of work of salaried employees (first discussion). Ämnet har av arbetsrådet preliminärt diskuterats vid sammanträden i oktober 1927 och februari 1928 och avser utan begränsning arbetstidsförhållandena för affärsanställda (Int. Labour Office: Official Bulletin, 15 nov. 1928).

Av den nu lämnade redogörelsen framgår, att en omfattande undersökning verkstälts rörande butiksbiträdenas arbets- och löneförhållanden och att denna undersöknings resultat icke lämna stöd åt den generaliserade framställning av sagda förhållanden, som givits i motionen. Redogörelsen visar också, att staten icke ställt butiksbiträdena utanför sin sociala omvårdnad och att en viss arbetstidslag finnes jämväl för butikspersonalen i och genom butiksstängningslagen.

Då med hänsyn till nu nämnda förhållanden det icke torde vara möjligt att vidtaga omedelbara statliga åtgärder för förbättringar av butiksbiträdenas levnadsförhållanden, även om dessa i vissa fall kunde vara i behov av att förbättras, finner sig utskottet böra avstyrka motionens hemställan i denna del.

Vad därefter angår särskilt *kontorsfolkets* levnadsförhållanden, har utskottet icke tilltrött sig kunna åstadkomma annan utredning än den, som kan anses ligga i det som i det föregående omnämnts, men utskottet anser sig gentemot vad motionären påstår böra framhålla, att arbetslös kontorspersonal icke är utesluten från den statliga arbetslöshetshjälpen.

Kontors-
folket.

Det lärer självfallet icke kunna ifrågasättas att på allenast den utredning, som här föreligger, påkalla statens ingripande till förmån för de i motionen uppräknade och för kontorspersonalen viktiga spörsmålen: "pensionen, semester och lönefrågan". Dock torde i detta sammanhang böra framhållas, att statsmakterna ingalunda förbisett de i enskild tjänst ståendes pensioneringsfråga, i det att Kungl. Maj:t igångsatt utredning om det i detta hänseende grundläggande problemet, i vad mån trygghet kan vinnas för pensioner, som enskild person utfäst sig utbetala åt sin personal. Sedan någon tid föreligger i tryck (Statens offentliga utredningar 1929: 3) "Betänkande och förslag angående trygghet av hos enskild arbetsgivare anställd personals rätt till utfäst pension", och det är att förvänta, att de fortsatta överväganden inom myndigheter och bland affärsanställda, vartill detta betänkande säkerligen kommer att giva anledning, skall bliva befruktande för den just för kontorsfolkets levnadsförhållanden så viktiga angelägenheten som pensionsfrågan.

I frågans nuvarande läge finner sig utskottet icke kunna tillstyrka motionärens hemställan om vidtagande av åtgärder för förbättrande av kontorsfolkets levnadsförhållanden.

I motionens tredje del hemställles, att *ämbetsverkens extra personal* måtte förskonas från brutal framfärd av Geddesyxan. Några exempel på sådan brutal framfärd, som skulle kunna motivera en riksdagens hemställan till Kungl. Maj:t, hava emellertid icke i motionen angivits. Icke heller har utskottet sig bekant, att staten vid de från statsekonomisk synpunkt nödiga indragningarna av personal inom ämbetsverken förfarit med onödig hårdhet och i fall, då så kunnat undvikas, avskedat extra personal. Däremot torde fog finnas för vissa i detta sammanhang uttalade farhågor för att den tid en del statstjänstemän få stanna i extra-ställning tenderar till att ökas, och dessa farhågor bliva givetvis så mycket större, som man i en del fall trott sig finna, att även vissa för ett ämbetsverk stadigvarande uppgifter, vilka vid företagna utredningar icke ansetts kunna utmönstras, alltjämt i stor utsträckning handhavas av extra personal, som under sådana förhållanden måste finna sin framtid mycket osäker. Utskottet är emellertid förvissat om att, därest missförhållanden på detta område föreligga, dessa icke komma att undandragas Kungl. Maj:ts prövning.

Ämbetsver-
kens extra
personal.

Telefonister-
na.

Motionens sista del är ägnad *telefonisternas* utmönstring genom införandet av automattelefoner och utmynnar i en hemställan, att Kungl. Maj:t måtte tillse, att allmänhetens betungande med gratisinställning av sina telefonsamtal enligt det i och för sig omtvistliga automatsystemet varder inställt, åtminstone till dess de telefonister, som därigenom bliva brödlösa, först tillförsäkrats tillräcklig utkomst på annat sätt, ävensom i övrigt överväga förbättringar i telefonisternas levnadsförhållanden. Vad först angår anställningsförhållandena för extra telefonister, har utskottet ur en skrivelse år 1924 från telefondirektören i Stockholm till de icke-ordinarie telefonisterna vid Stockholms telefonstationer inhämtat följande:

"Redan under år 1897 infördes vid rikstelefons stationer i Stockholm bestämmelse därom, att telefonist, som icke inom fem år efter antagningen till e. lokaltelefonist, uppnått stadigvarande anställning vid interurbanexpeditionen, skulle vara skyldig att efter utgången av nämnda tid avgå ur telegrafverkets tjänst. Motiveringen härför var i korthet följande: *att* tjänstgöringen vid lokalväxlarna vore av sådan beskaffenhet, att den icke kunde med tillräcklig effekt fortsättas under ett större antal år, *att* en telefonist vid uppnådd levnadsålder av 40 år knappast skulle vara i stånd att med tillräcklig snabbhet och säkerhet bestrida sådan tjänstgöring och därför skulle behöva senast vid denna ålder överflyttas till annat, mindre krävande arbete, *att* det på grund av det stora antalet tjänstgörande vid lokal- och landsavdelningarna vore praktiskt omöjligt att bereda alla telefonister sysselsättning vid interurbanexpeditionen eller vid annat arbete av mindre jäktande art, *att* det icke heller vore tänkbart att lämna en hel klass av personalen vid omkring 40 års ålder pensioner, tillräckligt stora att bereda livsuppehälle under vars och ens hela återstående livstid, *att* det icke kunde anses överensstämmande med en rätt uppfattning av en arbetsgivares ställning att, med begagnande av stipulerad rätt till uppsägning, utan vidare lämna den uttjänade personalen åt sitt öde, *att* det därför syntes vara den enda utvägen till lösning av den viktiga frågan om telefonisternas framtid, att en telefonist icke användes i telegrafverkets tjänst längre tid än att hon vid utträddandet ur denna tjänst hade sin arbetskraft oförminskad i behåll och således hade tillfälle att söka sin utkomst inom andra näringsgrenar, samt *att* en arbetstid av fem år ur denna synpunkt syntes vara lämpligast.

I syfte att för de avgångspliktiga underlätta övergången till annat yrke utverkade telegrafstyrelsen Kungl. Maj:ts medgivande, att till telefonist, som med gott vitsord fullgjort sitt arbete, finge vid avgång ur tjänst efter fem års anställning utbetalas gratifikation med 300 kronor.

Under år 1918 vidtogs på framställning från personalen den ändringen, att verkligt dugande telefonister kunde medgivas kvarstå i tjänst intill uppnådda *tio* tjänsteår: för de i något avseende mindre lämpliga telefonisterna kvarstod alltså skyldigheten att avgå efter fem år.

I samband med denna ändring utverkade telegrafstyrelsen hos Kungl. Maj:t sådan höjning av avgångsgratifikationen, att denna kunde utgöra: vid avgång efter uppnådda fem tjänsteår 500 kronor samt, vid avgång senare, 100 kronor för varje helt tjänsteår, dock sammanlagt högst 1,000 kronor.

Dessa bestämmelser angående avgångsplikt och avgångsgratifikation gälla fortfarande oförändrade.

Vid övergången från och med år 1919 till de för telegrafverkets personal gällande, avsevärt fördelaktigare avlöningsvillkoren iklädde sig de från Aktie-

bolaget Stockholmstelefon övertagna telefonisterna alla de skyldigheter och rättigheter, som följde med anställning vid rikstelefon. Även för ifrågavarande telefonister gälla sålunda ovanstående bestämmelser såväl i fråga om skyldighet att avgå ur tjänst som beträffande avgångsgratifikation.

Under kristidens första skede måste på grund av den stora tillströmningen av nya abonnenter och därmed följande stegrat personalbehov bestämmelserna om obligatorisk avgång efter visst antal år tillfälligt frångås. Meningen var dock att återupptaga tillämpningen av desamma, så snart förhållandena ur arbetssynpunkt det medgäve.

När så blev fallet, voro emellertid förhållandena å den allmänna arbetsmarknaden så svåra och arbetslösheten i landet så stor, att jag ansåg mig böra hos telegrafstyrelsen begära ytterligare anstånd med avgångsskyldighetens tillämpning. Telegrafstyrelsen biföll detta beträffande de telefonister, vilka på ett fullt tillfredsställande sätt skötte sin tjänst.

Sedan läget å arbetsmarknaden nu avsevärt förbättrats, har det befunnits nödvändigt att börja uppsägningen av de överåriga telefonisterna."

Vad härefter angår inställandet av automatiseringen vid telefonväsendet synes det utskottet omöjligt att kräva ett avbrytande av en efter långvariga, noggranna och dyrbara förberedelser igångsatt modernisering inom ett affärsdrivande verk. Beträffande avskedandet av extra telefonister, som automatiseringen för med sig som en ofrånkomlig konsekvens, har utskottet inhämtat följande.

Enligt den i juli 1926 fastställda planen för avveckling av den extra telefonpersonal, som bliver överflödig till följd av automatiseringen av telefonnätet i Stockholm, skulle

a) telefonister, antagna före den $\frac{1}{4}$ 1912, undantagas från uppsägning, men deras frivilliga avgång underlättas genom tillgodoräknande åt dem av extra gratifikationsförmåner;

b) telefonister, antagna under tiden $\frac{1}{4}$ 1912— $\frac{3}{4}$ 1916, i planen benämnda grupp I, uppsägas successivt under två år, tilldelas viss förhöjd avgångsgratifikation samt erbjudas tillfällig förlängning av anställningen för tiden högst intill förstkommande automatiseringstillfälle (beräknat till medio av år 1928), samt slutligen

c) telefonister, som antagits senare än den $\frac{3}{4}$ 1916, i planen benämnda grupp II, uppsägas i den mån de uppnådde 10 anställningsår samt likaledes — i viss begränsad omfattning — erbjudas tillfällig förlängning av anställningen.

För telefonister tillhörande grupperna I och II skulle vid uppsägningstidens utgång den intjänta avgångsgratifikationen insättas å postsparbanksbok samt få jämte upplupen ränta lyftas vid den definitiva avgången ur verkets tjänst.

Gratifikationerna kunde i vissa fall uppgå till 1,500 kronor. Planen för avvecklingen har varit personalen delgiven i två år, under vilken tid den kunnat söka sig annan anställning. Utskottet kan icke finna annat än att avvecklingen planlagts under så mjuka och humana former, som med hänsyn till effektiviteten i reformen och statligt ekonomiska skäl varit möjligt, och utskottet anser sig därför böra avstyrka bifall till motionens hemställan jämväl i denna dess sista del.

8 *Första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande Nr 3.*

Med stöd av vad utskottet sålunda i det föregående andragit hemställer utskottet,

att motionen nr 205 icke måtte till någon första kammarens åtgärd föranleda.

Stockholm den 19 mars 1929.

Å utskottets vägnar:

GUSTAF W. ROOS.

Närvarande vid ärendets slutbehandling inom utskottet: herrar *Roos, Julin, J. H. T. Holmgren,**) *Larsén, Sandén, Larsson, Johan August, Gustafsson, Fritiof.**)

*) Ej närvarande vid utlåtandets justering.
